

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Az első olaszoknak szóló magyarnyelvkönyvről (Deáky Zsigmond, *Grammatica Ungherese Ad Uso Degl' Italiani*. Roma, 1827.)

Első olaszokat tanító magyarnyelvkönyvünk bal oldalon magyar, jobb oldalon olasz nyelvű patetikus, bókokkal teli ajánlással kezdődik: „Nem merném e' csekély munkámat MAGASSÁGOD Neve alatt közre bocsátani, ha különös véle született Kegyességéből az ÖN MAGA Pártfogása alá nem vette volna, ohajtvan, hogy azon nyelv, mellyet olly nagy szeretettel és könnyüséggel tanult, és olly szépnek tart, idegen földön is terjedjen...” A megszólított nagylelkű mecénás, aki e szöveg alapján nyelvünk tanulására vállalkozott, sőt örömet is lelte benne, nem más, mint Bourbon Károly Lajos, Lucca akkoriban a húszas éveinek végén járó hercege. A hálás szerző három évvel később a Tudományos Gyűjteményben cikket jelentetett meg a talányos „Mért tanult a' Lukkai Örökös Herczeg magyarul” címmel (1830. 3: 129–32). A válasz amúgy lakonikus és mulatságos: „Mert kedve vala” (i. m. 129). Csakhogy ebben az írásban az *örökös herceg* titulus egy ötéves gyermeket, a könyv támogatójának fiát takarja (*örökös* = 'trónörökös'), „aki »üres óráiban elhagyván bábjait« arra kérte tanárát, hogy magyar nyelvre oktassa, s „gyakran több órákat töltött csudálatos figyelemmel a' magyar tanulásánál” (i. h.). DEÁKY betekintést is nyújt óráik menetébe, amiből a mai szakember is megállapíthatja, hogy a kis herceg lelkesedése nem volt alap nélkül való: a ta-

nár kiváló pedagógiai érzékkel, a gyermek életkorát figyelembe véve, sok szemléltetéssel, játékos feladatokkal, kedvességgel, szeretettel oktatta tanítványát. A siker nem is maradt el: DEÁKY szerint a gyermek, Ferdinánd Károly hat hónap után szinte mindent értett magyarul, és „meglehetősen” beszélt is, olyannyira, hogy közös, titkos nyelvként használták az udvarban egymás között a magyart. A hivatalos életrajzok különben számon tartják Ferdinánd Károly magyartudását, az apáéről azonban hallgatnak, vagyis mindössze az előszóból és a korban keletkezett, nehezen ellenőrizhető (és részrehajló) magyar utalásokból lehet ismernünk róla. VÖRÖMARTY MIHÁLY, aki kiadványának előfizetői között örömmel fedezi fel Károly Lajos nevét, lelkesülten állítja, hogy Károly Lajos nyelvtudásának tökéletesítése érdekében nemcsak DEÁKYtól vett órákat, hanem magyar cselédet is felvett, s kedvenc olvasmánya egy magyar imádságos könyv volt (Külföldön a magyar Literaturának terjesztése. Tudományos Gyűjtemény 1828. 5: 122–3). TÓTH LÁSZLÓ, a nyelvten első méltatója is csak az apa nyelvtudását tartja számon (Adalékok a XIX. századi olaszországi magyartanítás történetéhez. Róma, 1959), ahogy a dolgozatára támaszkodó G. BATTISTA PELLEGRINI is (Magyartanítás Olaszországban. In: Hungarológiai oktatás régen és ma. Tankönyvkiadó, Bp., 1983. 121–6). ROT SÁNDOR M. LUCSKAJ „Grammatica Slavo-Ruthena” című művét taglaló ismertetőjében szintén azt írja, hogy LUCSKAJ, ahogy Károly Lajos is, beszélt magyarul, de forrását nem nevezi meg (МИХАЙЛО ЛУЧКАЙ и его Grammatica Slavo-Ruthena. Буда, 1830. In: KIRÁLY PÉTER szerk., Typographia Universitatis Hungaricae. Budae 1777–1848. Bp., 1983. 345).

Jómagam valószínűsítem, hogy Károly Lajos tudott olvasni a nyelvünkön, de az elgondolkodtató, hogy maga DEÁKY a könyvbéli ajánlason kívül nemigen büszkélkedik felnőtt tanítványa nyelvismeretével (a fiúcska tanítását ecsetelő cikkében sem!). Ennek megítélésem szerint egy lehetséges magyarázata lehet: Károly Lajos foglalkozott ugyan a magyar nyelvvel, csakhogy fiával ellentétben nem mélyült el igazán benne – ez nem éppen állhatatos természetének ismeretében nagyon is valószínű –, s lelkiismeretét bőkezű ajándékkal, a könyv kiadási költségeinek a fedezésével nyugtatta meg. (Az életrajzából hiányzó adatnak persze kézenfekvő oka is lehet: ifjúkori magyartudása hosszú élete végére teljesen megkopott, említésre sem méltóvá lett.)

De kik is ezek az előkelő származású hercegek, akik ilyen vagy olyan módon összefüggésbe hozhatók a magyar nyelvvel? Az apa, Bourbon Károly Lajos luccai, majd pármai herceg 1799-ben született Madridban, apai ágról XV. Lajos francia, anyai ágról III. Károly spanyol király unokájaként. Gyermekkorára a viharos napóleoni idők nyomták rá a bélyegüket: 1803-ban zsenge gyermekként megörökölte ugyan a Napóleon által létrehozott Eutriai Királyság (volt Toszkánai Nagyhercegség) trónját, de hamarosan menekülnie kellett, majd kolostori elzártságban töltött évek következtek a számára. A császár bukása után a Bécsi Kongresszus a kicsiny Luccai Hercegséget juttatta a családnak kárpótlásul, így anyja halála után 1824-ben felvehette a Lucca hercege címet, s 1847-ben II. Károly néven elfoglalhatta ősei megüresedett trónját Pármában. A kormányzás nemigen volt az ínyére, szívesebben élt kedvteléseinek (gyakorlatilag a felesége uralkodott). Könyvtára állítólag bővelkedett a klasszikus és élő nyelvek grammatikáiban, amelyek között francia, spanyol, angol és magyar művek is voltak. GUZMICS IZIDOR szerint DEÁKY valószínűleg 1825-től tanította magyarrá (Külföldi Literatura. Grammatica ungherese. Ad uso degl' Italiani. Roma, 1827. Tudományos Gyűjtemény 1828. 3: 117–9). Jól jellemzi karakterét, hogy a 48-as pármai lá-

zongások idején a politikai bonyodalmak elől előbb egy kastélyba vonult vissza, később pedig lemondott a trónról fia javára. Nizzában hunyt el 1883-ban.

Bourbon Károly Lajos (1799–1883)

Ferdinánd Károly (1823–1853)

A magyar nyelvet oly lelkesen tanuló bájos gyermek, az 1823-ban született Ferdinánd Károly felnőtt korára meglehetősen ellentmondásos személyiséggé vált. Művelt, a hadi tudományokban jártas, több nyelven beszélő világlátott ember volt, aki elképzeléseit következetesen, sőt könyörtelenül hajtotta végre. Rövid uralkodása (1849–1853) besúgókra épülő önkényuralom volt, népét erősen megosztotta (Ausztria ellenes liberálisokra és a franciákkal szimpatizáló konzervatív vidéki lakosságra). Jellemző az udvarában uralkodó légkörre, hogy még francia származású feleségét is rendőri őrizetbe vetette. Mentségére legyen mondva, hogy ugyancsak viharos időkben kellett helytállnia: az 1848-as lázadások idején, amikor apja elegánsan elvonult, a haderő vezetőjeként neki kellett a belső lázadásokkal és a külső veszéllyel (a szárd terjeszkedéssel) megküzdenie. Szárd fogságba is került, majd Londonba menekült, s csak az osztrák csapatok 49-es győzelmével foglalhatta el trónját III. Károly néven. 1853-ban az utcán szúrta le egy merénylő. Négy gyermeke közül a mi figyelmünkre a második, Robert herceg érdemes, akinek második házasságából született Zita, az utolsó osztrák császárné és magyar királyné.

A grammatika szerzője, DEÁKY ZSIGMOND figyelemreméltó egyházi és tudományos pályát futott be: bölcséleti és teológiai doktori címet szerzett, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, caesaropoli felszentelt püspök és győri kanonok, a pápa házi főpapja volt. 1795-ben született Himodon, Sopron megyében. Olaszországba történetünk idején az Esterházy család révén jutott: még segédlelkész korában Esterházy Miklós gróf megbízta

fiai nevelésével, s így többször is elkísérhette a családot külföldi útjaira. Amikor 1827-ben bevégezte az ifjú grófok oktatását, Károly Lajos meghívta fia mellé nevelőnek, mely hivatalt 1841-ig töltötte be. Még ebben az évben vissza is tért Magyarországra, ahol előbb győri tankerületi főigazgató, majd a főszékesegyház nagyprépostja s kanonokja volt. 1872-ben hunyt el. 3000 kötetből álló könyvtárát a győri püspöki szemináriumra hagyta.

A 246 oldalas finom kiállítású könyv, amelyből tudomásom szerint jelenleg Magyarországon közkönyvtárban csak kettő létezik (egy a Tudományos Akadémia Könyvtárában, egy az Egyetemi Könyvtárban lelhető fel), a saját idejében ismertnek mondható, gondoljunk GUZMICS és VÖRÖSMARTY MIHÁLY idézett dolgozataira. Talányos, hogy CSÁSZÁR FERENC, aki 1830-tól a fiumei magyar gimnáziumban tanított, s 1833-ban jelentette meg azonos című nyelvtanát, miért nem tudott róla (PELLEGRINI i. m. 122). Az utóbbi évtizedekben született, már említett írásokon kívül ÉDER ZOLTÁN foglalkozik vele (Fejezetek a magyar mint idegen nyelv oktatásának történetéből. Nyr. 1983: 309–23). NÁDOR ORSOLYA érdeme a kortársi tudósítások felkutatása (Az itáliai hungarológia kezdetei: a luccai trónörökös nevelője és magyartanára. In: Hungarológiai Évkönyv. Szerk. NÁDOR ORSOLYA – SZÜCS TIBOR. PTE, BTK, Pécs, 2001. 166–70).

A „Grammatica Ungherese” három részre tagolódik. Az első a Kiejtés (Della Pronunzia) fejezet, a második a kor gyakorlatának megfelelően a szófajokat tárgyaló Etimológia (Dell’ Etimologia), a harmadik a Szintaxis (Della Sintassi), majd egy rövid Appendix és végül Fáy András meséiből való válogatás következik. Ez a felosztás hűen tükrözi az akkori pedagógiai elképzeléseket a nyelvtanítás folyamatainak egymásra épüléséről: az első lépés a grammatika megértése világos szabályokon keresztül (Kiejtés, Etimológia), az ezt követő Szintaxis a szabályok alkalmazását állítja középpontba a mondatalkotásban. Itt jelennek meg általában a gyakorlatok is. A nyelvtanokat záró fejezetek az írók szándékától függően eltérőek lehetnek: szólisták, beszélgetési minták, szövegek stb. A Fáy-mesék szerepeltetése arról árulkodik, hogy DEÁKY a nyelvtanulás betetőzését még az irodalmi szövegek olvasásában látta.

Noha nyelvtanító grammatikáról van szó (a korban amúgy a tudományos és nyelvtanító megkülönböztetésnek általában nincs jelentősége), ehelyütt a „Grammatica Ungherese” azon érnyeivel foglalkozom, amelyeknek köszönhetően méltán helyezhető a XIX. századi nyelvtanírásunk újjító vonulatába. Az Etimologia és a Sintassi részek tüzetesebb áttanulmányozása után nem lehet ugyanis kétségünk afelől, hogy DEÁKY képzett nyelvész volt, ismerhette korának meghatározó magyar nyelvtanait, azok előre mutató megoldásait értően, alkotó módon alkalmazta, sőt több esetben túl is lépett rajtuk. A továbbiakban ennek az állításomnak a bizonyítására választok ki néhány jelenséget a könyvből.

Ha összegeznünk akarnánk a XIX. század első felében napvilágot látott grammatikáink meghatározó történéseit, elsőként a szófajcsoportok egyre pontosabb elkülönítését, illetve a latin deklináció alapuló kevés esetű főnévragozás sokesetűvé szélesítését kellene megemlítenünk. A változások érvényesítésében jelentős szerepük van a nem magyar ajkúaknak írt nyelvtanoknak, mivel a nyelvtanítás megkövetelte sajátos külső látásmód, valamint a diákok anyanyelvének a magyarral való összevetése szükségszerűen felszínre hozták az indo-európai nyelvek jellemzőitől való eltéréseket, így a főnév-toldalékolás egyedi vonásait. VERSEGHY FERENC korszakhatárt jelentő nyelvkönyvében (Neueverfasste Ungarische Sprachlehre. Pest, 1805.) például ANTAL LÁSZLÓ strukturális alapokon nyugvó felosztásával (Egy új magyar nyelvtan felé. Bp., 1977. 74) majdnem teljesen egyező, 15 tagú ragozási mintát állított fel. E munkájának hatása legkorábban MÁRTON JÓZSEF nyelvtanaiban (Versuch einer

ausführlichen praktischen ungarischen Sprachlehre für Deutsche. Bécs, 1810; 2. kiad. 1812; 3. kiad. Praktische ungarische Sprachlehre für Deutsche. 1820), a Selmecebányán magyartanító BENYÁK BERNÁT JÓZSEFNél (Grammatica Hungarica. Schemninci, 1816), valamint DEÁKY ZSIGMONDNál fedezhető fel (ÉDER ZOLTÁN, Versegly Ferenc nyelvi rendszere és a kortársi grammatikák. In: Túl a Duna-tájon. Bp., Mundus Kiadó, 1999. 185–96). Az említett szerzők egyike sem emeli át változtatás nélkül a művébe VERSEGHY eseteit, elhelyezésüket ehelyett egy kettős, esetekből és postpositiókból álló elkülönítéssel oldják meg. MÁRTON és DEÁKY kategóriáit összevetve minden elfogultság nélkül kijelenthetjük, hogy DEÁKY felosztása nemcsak teljesebb a bécsi egyetem magyartanárénál, de közelebb is áll a mai deklinációkhoz. MÁRTON a némettel azonos számú casust (Nominativ, Genitiv, Dativ, Accusativ) nevez meg, DEÁKY a nominativust, dativust és accusativust, vagyis elhagyja a genitivust. Ezt a lépését a „Della sintassi de’ nomi” fejezetben formai egyezésükkel indokolja, majd pontosan leírja, mikor szükségeltetik a *-nak/-nek* rag, és mikor hagyható el: „A genitivust, mellyel az olaszok a függőséget, a birtoklást és az egészhez való viszonyt fejezik ki, magyarul dativussal fordítjuk; a dativus az előtt az alapfőnév előtt áll, ami harmadik személyű affixummal van ellátva, abban az esetben és számban, amit a szerkezet megkövetel, névelővel vagy anélkül aszerint, hogy a tárgy határozott vagy határozatlan. Például: *a’ királynak a’ parancsa; a’ herczegnek a’ palotáji...* Sokkal elegánsabb, ha elhagyjuk a dativusi végződést az első főnévről, és ekkor a másik főnév névelője is elmarad, tehát az előző példák így alakulnak: *a’ király parancsa; a’ herczeg palotáji...* Ha a második főnév dativusban áll, a rossz hangzás elkerülése érdekében az alábbi formát használjuk: *Péter házának az ablaka...* Így azonban már nem rövidíthető le a dativus: *Péter háza ablaka*” (121). (A fordítást SIPOS LINDA tanítványomnak köszönöm.)

A többi mai értelemben vett esetragot az ún. elválhatatlan névutókat tárgyaló fejezetben találjuk mind MÁRTONnál, mind DEÁKYNál. MÁRTON 13 ilyen elemet sorol fel (i. m. 58), DEÁKY inseparabili alosztálya ellenben 16 tagot számlál, amelyek között ott találjuk a sem VERSEGHYNél, sem MÁRTONnál itt nem szereplő „*vá, á, vé, é; kor; úl, ül; ként, képen, kép*” alakokat (i. m. 33). A 3 klasszikus esetraggal együtt 19 affixumot számláló osztályozása lényegében az 5-10 évvel későbbi főnévragozási rendszerek előképe. Nagy hasonlóságot mutat többek között a Magyar Tudós Társaság által 1932-ben kibocsátott „Magyar helyesírás’ és szóragasztás’ főbb szabályai” névragozási fejezetében foglalt 19-es felosztással, de – és ezt nyomatékosítanunk kell – mentes annak hibáitól. A szabályzatból hiányoznak ugyanis a „*ként/kép/képen*” és a *-kor*, viszont a múlt örökségeként ott van az *-é* mint „független birtokos” rag (a *-nak*-ot „mással álló birtokos” ragnak nevezi). Mivel a „Magyar helyesírás’ és szóragasztás’ főbb szabályai”-nak az értelmi szerzője valószínűleg VÖRÖSMARTY MIHÁLY volt, az ő „Kurzgefaste ungarische Sprachlehre für Deutsche” című kézikönyvében (Pesth, 1832) található főnévragozási táblázatok kapcsán is az előbbi, DEÁKY számára hízegő következtetést vonhatjuk le. Az, hogy szerzőnk még névutónak nevezi az esetragok zömét, nem bír nagy jelentőséggel, hiszen nem lát megjegyzésre érdemes különbséget a kétféle elem között, miképpen az az elválhatatlan névutók meghatározásából kitűnik: „Ezek az egyes vagy többes számú, alanyesetű főnévhez kapcsolódnak ugyanolyan módon, mint a dativus végzödései” (32).

A szavak szófaji csoportokba való besorolása szintén kiforrotlan a XIX. század elején. Érthető módon nehézségek jelentkeznek a klasszikus nyelvekétől eltérő szócsoportok körül, így messze nem tekinthető egységesnek az igekötők elnevezése, szófaji elhelyezésük, funk-

cióik leírása, valamint ebből következően az igekötős igék megítélése, állományuk meghatározása sem. DEÁKYNak ennek ellenére esetükben is sikerül a mai megítélésükhöz közelítő vélemények mellé állnia. Az adverbiumokkal való rokonításuk a Grammatica írásának idején még viszonylag friss és bizonytalanságokkal teli. FÖLDIJÁNOS művének tartalma – ő nevezi őket először egyszer „előzető szók”-nak, máskor határozószóknak – objektív okokból nem terjedhetett el (az 1790-ben született művet csak 1912-ben jelentette meg GULYÁS KÁROLY). GYARMATHI SÁMUEL az igével való „öszve ragasztás”-ától függően nevezi őket egyszer „toldalék”-nak (ha „öszve vannak ragasztva”: *ki-bontom*), másszor határozónak (ha nincsenek „öszve ragasztva”: „Én ott fekszem, az hol nékem tetszik, *elől*, vagyon *hátul*” (Okoskodva Tanító Magyar Nyelvmester 1–2. Kolozsvár, 1794. 286–7). A „Debreczeni Grammatica” véleménye sem egyértelmű róluk: az „Előlutóljáró” fejezetben sorol ugyan fel igekötőszerű elemeket, „A Határozókról” címűben viszont megjegyzi, hogy határozók lehetnek „előlutóljáró” szókból is. Az igekötők határozói tulajdonságainak megerősítésében ismét csak VERSEGHY nyelvtanai játszanak fontos szerepet, de hatásuk csekélynek mondható.

DEÁKYNál a rövid Avverbio részben (39–41) találunk két igekötőt (*le, fel*) mai mércével vegyes társaságban (*igen, most, már, ott, haza, az az, tán, ma, tudniillik*).

A derivációval foglalkozó főfejezet igeképzés alfejezetében (108–10) sincs nyoma igekötős igéknek, ami nem meglepő, hiszen képzői funkciót egyedül NAGY GYÖRGY tulajdonít nekik valamivel korábban (Einleitung in die ungarisch-philosophische Sprachlehre. Wien, 1793). DEÁKY létrehoz ellenben egy „Verbi composti” alfejezetet (111–2), amelyben már bizonyos határozószók és igék találkozásáról szól: „Nagyon sok képzett ige van a nyelvünkben, ahogyan azt korábban is láthattuk, és ezek közül nagyon sok az összetett ige, amely úgy jön létre, hogy az egyszerű ige tőhöz vagy képzett igehez kapcsolódik valamely partikula, postpositio vagy határozószó, melyeknek jelentésétől kis mértékben az összetett ige jelentése is függ” (11). Példái között megtaláljuk az alábbi formákat: *bevezetni, bemenni, elmenni, eladni, elrontani, felnézni, felemelni, kivenni, kikerülni, letenni, lenézni* stb. A *megről* tudja, hogy nyomatékosítja az ige jelentését (SYLVESTER óta így jellemzik a nyelvtanok), de sejti, hogy funkciói ebben nem merülnek ki, tanárként ezért a használatot hívja segítségül: „*meg*, olykor megnöveli a jelentés erejét, máskor pedig annyira megváltoztatja az egész összetett ige jelentését, hogy csak a használat során lehet megtanulni; például: *tanulni* studiare, *megtanulni* buzgón tanulni, tényleges sikerrel; *ázni* bagnarsi, *megázni* teljesen ázni (112).”

A Grammatica bővelkedik az ésszerű és a maga korában előrevivó megoldásokban, melyeknek bővebb taglalását dolgozatom terjedelme nem teszi lehetővé. De ne feledjük, nyelvtanítói szándék hozta létre, tehát a legfontosabb jegyeit hagynám rejtve, ha nem szólnék nyelvpedagógiai megoldásairól. Írója egy pillanatra sem feledí gyakorlati célkitűzéseit, vagyis azt, hogy nyelvet oktató. Már az első kettő elméleti fejezetet is áthatja az a törekvés, hogy a nyelvi formákat világos, érthető rendszerbe foglalja. Ezt érzékletesen bizonyítják a tanított forma létrehozását megvilágító, illetve a rendhagyóságokkal foglalkozó Osservazioni (‘megfigyelések’) részek, melyeknek terjedelme messze felülmúlja a nyelvtani alakzatokat prezentáló, azok főbb tulajdonságait bemutatókét. Szabályai egyszerűek s mai szemmel is meglepően teljesekek, helytállóak, de ami még ennél is fontosabb, DEÁKY az adott forma használati sajátosságait tartotta szem előtt megfogalmazásukkor. Tanári tapasztalatainak, jártasságának, valamint a két nyelv feltehetőleg majdnem egyenrangú ismeretének köszönhetően fontos és máig helytálló megállapítások tucatját fogalmazza meg a magyar nyelv olaszok számára figyelembe veendő vonásairól. A két nyelv hasonlítottatása az egész könyv

vön végigvonul, következésképpen pedagógiai koncepciója részének tekinthető. A használat szem előtt tartásának és a két nyelv összetetésének találkozása nemegyszer mai elvárásainknak is megfelelő, funkcionális szemléletű leírásokat eredményez. A „Megfigyelések a névszók szintaxisa körül” című alfejezetben (124–31) többek között azt taglalja hat pontba szedve, példákkal illusztrálva, milyen egyéb lehetőségekkel él nyelvünk az olasz genitívusi viszony kifejezésére. Ízelítőül néhány szemelvény innen:

„Ha az olasz genitívus eredetet, hovatarozást vagy birtoklást fejez ki, a magyarban a főnév *-i* végződéssel ellátott melléknévvé válik: *Lukkai Herczeg* Principe di Lucca; *Magyar országi bor* Vino di Ungheria (...)

Ha az olasz genitívus inkább emberi, mint dologi minőséget fejez ki, általában az *-s, -as, -os, -es* végződéssel formált melléknévvvel vagy az azzal egyenértékű *-ú, -ű* végződésű névszóval helyettesítjük: *tudós pap* sacerdote di dottrina; *jó szívű ember* uomo di buon cuore (...)

Ha az olasz genitívus azt az anyagot jelöli, amiből a tárgy készült, a magyarban az anyagot jelölő főnév egyszerűen megelőzi a tárgyat kifejezőt. Az első szó melléknévként viselkedik, és mindig ragozatlan marad: *arany gyűrű* anello d'oro; *kő ház* casa di pietra” (125–6).

A Sintassi fejezetben (113–217) DEÁKY célja az, hogy a főbb szófajokra összpontosítva bemutassa, „hogyan állnak össze a diskurzus részei” (113), illetve hogy gyakoroltassa a nyelvet. Ennek megfelelően az egyes témák a következőképpen épülnek fel: előbb a kiválasztott nyelvtani jelenség interakcióban (a valóságban inkább mondatban) való használatához ad gyakorlatias, az olasz anyanyelvű diák nehézségeire összpontosító tanácsokat, majd a fordító módszer elvárásainak megfelelően a tanított jelenségeket tartalmazó mondatokat tétet át előbb magyarról olaszra, majd olaszról magyarra. A mondatok nagyrészt a közös európai kultúrkincsből kölcsönzött erkölcsi tanítások, példázatok, állítások stb.: „Boldog (1) ki nem hajhássza (2) a' gazdagságot (3), tiszteletet és dicsőséget (4)... Milton elveszett paradicsoma (8) szép költemény... Az Ég (15) csillagai (16), a' levegő (17) madarai (18), a' tenger (19) halai (20), a' palánták (21), az állatok (22) az Úr munkáji (23)” (123). A szavak közötti számok egy leleményes megoldásra utalnak: a gyakorlathoz egybefüggően szedett szótárt mellékel, és a diák a közös kódokkal találja meg egy-egy szó jelentését.

A mondatok mellett néha összefüggő történetekkel is találkozhatunk, a 148. oldalon például a magyar törzsek vándorlásának viszontagságait, harcait mondja el. Érezhetően ügyel arra, hogy minél több ismeretet adjon Magyarországról, a magyar kultúráról: „Egy régi közmondás szerint (1): Besztercebánya (2) réz (5), Selmeczbánya (6) ezüst (7), Körmöczbánya (8) arany (9) falakkal (4) vagynak körül véve (3). A' jó ízű Fogast (10) csak a' Balaton tava táplálja (12)...A' magyarországi lovak kicsinyek de tüzesek” (14) (129). A magyar tulajdonnevek használatát a következő tanácson keresztül gyakoroltatja: A' ki a' magyar nyelvben előmenni akar (1), olvassa (2) Kazinczy Ferencz munkáját, (3) ki a' német és francia litteratúrának több remek műveit (4) magyarra fordította (5), és több eredeti (6) munkákat is irt. Ajánlom ugyan e' végre (8) mind (9) poetai munkáját Virág Benedeknek.

Kisfaludi Kisfaludy Sándor (10) a' magyar Petrarca és Dukai Takács Judit a' mi Málvinánk (133–4). A folytatásban felsorolja a századforduló szinte minden jelentős íróját, költőjét.

Talán e rövid idézetekből is kitűnik, hogy a fordítási anyag összeválogatásakor nem éppen a mindennapi beszédfordulatokat részesítette előnyben (persze előfordulnak ilyenek is), aminek magyarázata abban a tényben rejlik, hogy az ő magas rangú tanítványai nemigen kerülhettek olyan helyzetbe, hogy meg kelljen kérdezniük „Hogy egy font marha hus” (129).

A kulturális ismeretek terjesztését szolgálja a prozódiai kérdésekkel és verseléssel foglalkozó Appedice rész (218–20), melynek nem titkolt törekvése, hogy bebizonyítsa, a magyar nyelv alkalmas a klasszikus versformák visszaadására.

Végül a nyelvi tanulmányok betetőzésekképpen irodalmi szövegeket olvastat a diákokkal olasz szöszedettel segítve őket (223–43). Az, hogy Fáy András tanító célzatú meséire esett a választása, nem véletlen: előbb VÖRÖSMARTY, majd GUZMICS IZIDOR is említi, hogy DEÁKY első tanítványai között volt egy, a nyelvünket kiválóan beszélő „Romai Urfi” bizonyos „de Rossi Ferencz” (GUZMICS levelezett is vele), aki VÖRÖSMARTY tudósítása szerint 1828-ra „Fáy András szép meséjinek felét lefordította, és nem sokára sajtó alá fogja adni” (i. m. 123). Jó lenne többet tudnunk irodalmunk e derék terjesztőjéről és fordításának sorsáról: Vörösmarty „de Rossi Gellért” költő fiaként azonosítja, aki születésének dátuma alapján Giovanni Gherardo de Rossi (1754–1827) lehet. Francesco de Rossi nevű szerzőt azonban a nálunk elérhető olasz forrásokban nem találtam.

A könyvben olvasható Fáy-mesék között vannak általános igazságokat tartalmazók, de magyar tárgyúak is, többek között a törpe palócról (lábjegyzetben leírja, hol laknak, szól dialektusukról), a magyar „vendégszeretés”-ről.

A „Grammatica Ungherese” nemcsak az első olaszoknak szóló nyelvtanunk, hanem az első, nem hungarusokat megszólító, gyakorlati, tanító nyelvkönyvünk, ezért a magyar mint idegen nyelv oktatásának történetében becsben tartott mű. Reményeim szerint ismertetőm szűk kerete ellenére is ízelítőt tudott adni azon értékeiből, amelyek alapján méltán helyezhetjük a XIX. századi magyar nyelvtanirodalom értékes alkotásai közé.

SZILI KATALIN